

Het grootste deel van het legaat bestond echter uit honderden portefeuilles, met daarin meer dan 11.000 kleine geschriften op het gebied van de wiskunde. De term 'wiskunde' moet hier wel ruim worden opgevat, het gaat ook om natuurwetenschappen en techniek. Op een of andere manier is het overgrote deel van deze verzameling verdwenen. Wat nu nog onder de naam *Bibliotheca mathematica* aanwezig is, bestaat uit 57 portefeuilles zonder enige ordening, met ruim 1800 uitgaafjes.

Zoekgeraakt en hervonden

Het staat vast dat de oorspronkelijke collectie in het bezit van de universiteitsbibliotheek is geweest. Het archief van de bibliotheek bevat een map met gegevens over het legaat Bierens de Haan, en uit de notities van de bibliothecaris, W.N. du Rieu blijkt dat de hele collectie bij de bibliotheek is beland. Bierens de Haan had bovendien een complete inventaris van de portefeuilles gemaakt, die ook bewaard is gebleven, en daaruit blijkt dat het aantal van meer dan 11.000 correct is. Hoe en wanneer het grootste deel verdwenen is, is niet meer na te gaan. Uit een handgeschreven catalogus, die vermoedelijk kort na 1916 gemaakt is, blijkt dat de *Bibliotheca mathematica* toen al de nu nog bestaande omvang had. Misschien is er bij de grote verbouwing en verhuizing van de universiteitsbibliotheek in de periode 1913-1920 wat misgegaan.

Hoewel de *Bibliothecae* oorspronkelijk met veel enthousiasme door de UB verwelkomd werden, raakten ze vermoedelijk toch al snel in vergetelheid. Niet alleen raakte grootste deel van de *Bibliotheca mathematica* zoek, maar ook de slechte conditie waarin de collectie tot voor een jaar of tien verkeerde, maakt dat duidelijk.

Vanaf nu toegankelijk

In 2003 werd de collectie Bierens de Haan bijna letterlijk herontdekt en werd in de bibliotheek een tentoonstelling aan Bierens de Haan en zijn verzameling gewijd. Een probleem bleef daarbij de toegankelijkheid van de collectie. Dat probleem is inmiddels opgelost. Alle ruim 1800 nummers van de *Bibliotheca mathematica* zijn in de catalogus ingevoerd en online opvraagbaar. Voor de *Bibliothecae paedagogica* en *biographica*, waarvan de portefeuilles wel systematisch geordend zijn, is er mee volstaan de titels van de portefeuilles in de catalogus in te voeren. Hierdoor kan via de catalogus een eerste indruk verkregen worden van de inhoud van die portefeuilles en zijn deze ook makkelijk opvraagbaar. Bovendien zijn alle Nederlandse drukken van voor 1800 in de catalogus ingevoerd.

Het is uiteraard bijzonder jammer dat het overgrote deel van de oorspronkelijke *Bibliotheca mathematica* verloren is gegaan. Het restant bevat nog steeds veel dat de moeite waard is. Ongeveer de helft van de nummers is niet in andere Nederlandse bibliotheken aanwezig, en vaak ook maar in een enkele buitenlandse bibliotheek. De *Bibliotheca mathematica* verdient het dan ook ten volle dat ze weer volledig toegankelijk is gemaakt.

**The Swiss Orientalist
Johann Heinrich Hottinger
and the Leiden Manuscript
Collections**

Jan Loop (Warburg Institute London and Scaliger fellow 2010)

Georg Meyer, Portrait of Johann Heinrich Hottinger, 1664. Etching, 170 x 120mm. [PK Sin. 14207].

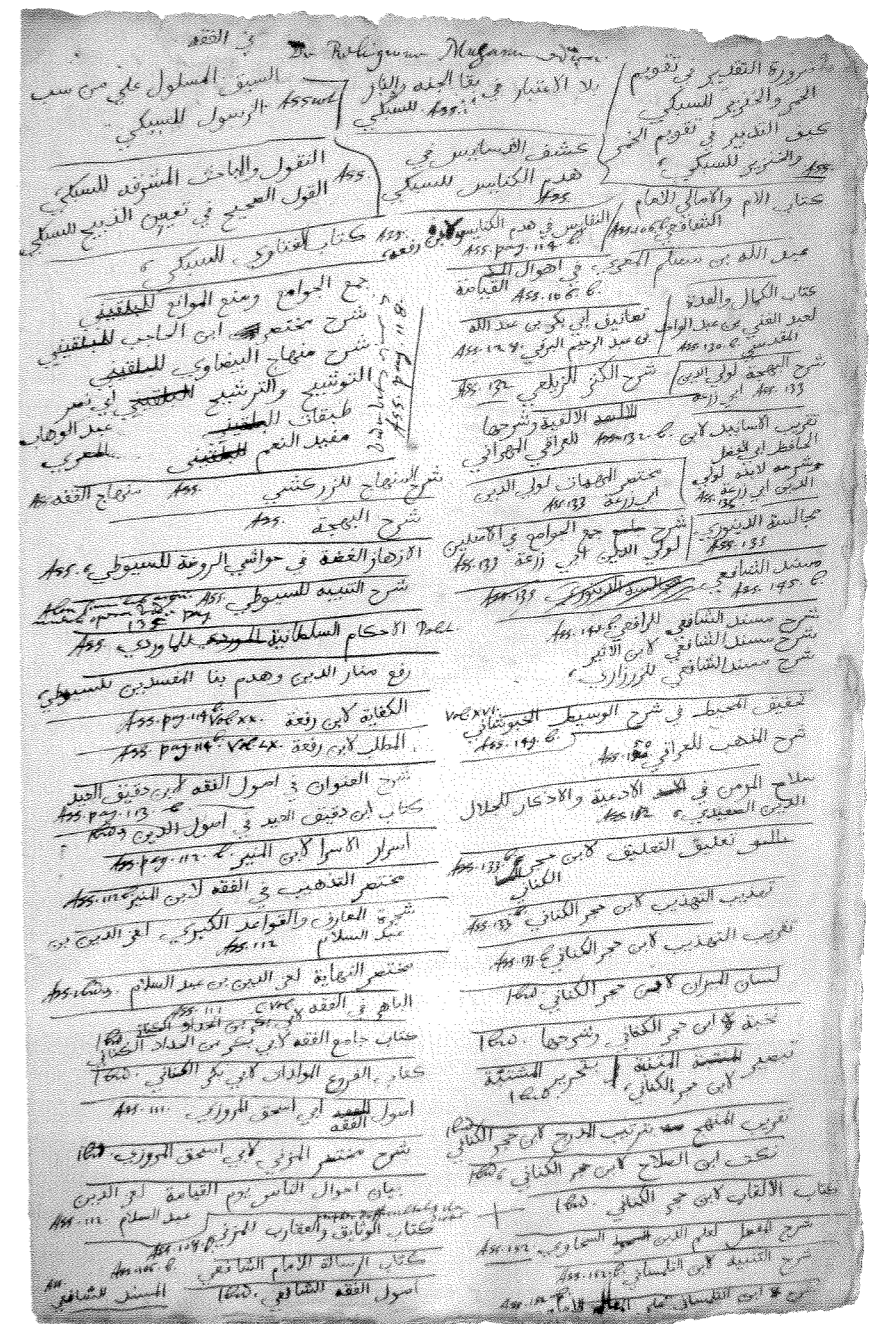
The first general bibliography of oriental books

In 1638, the Zurich city council sent Johann Heinrich Hottinger (1620-1667), the son of a boatman and one of Zurich's most promising students, on a tour of the Republic of Letters in order to complete his education at Reformed universities abroad. After short stays in Geneva and Groningen Hottinger, in May 1640, matriculated at Leiden university, where he wanted to study under the most famous Arabist of the time, Jacobus Golius. Apparently, the young Swiss scholar immediately attracted Golius's attention and support and he could stay at Golius's house for fourteenth months as a tutor to his children. During this time, Hottinger made copies and summaries of an astonishing number of mainly Arabic and Samaritan manuscripts from the collections of Scaliger and Golius. 'In these fourteen months', Golius is reported to have said, 'Hottinger had transcribed more Arabic manuscripts than many would be able to read in their whole lives.' And indeed, it was mainly on these copies, made by his own hand, that Hottinger based his *Historia*

Orientalis (Zurich, 1651/1660), which is a religious history of the Near East, and the *Promptuarium, sive Bibliotheca Orientalis* (1658). The *Bibliotheca Orientalis* was the first general bibliography of oriental books with an impressive number of many hundred Hebrew, Syriac, Arabic, Egyptian and Ethiopian authors and books. 'By composing this first bibliography of oriental books', Hottinger says in the *preface*, 'it was our intention to show the usefulness of oriental letters in all aspects of human life, all classes of society, in every field of knowledge and in all arts and disciplines – per universam Encyclopaediam.' Like other books by Hottinger, the *Bibliotheca Orientalis* was intended as a vindication of oriental culture and learning – a 'smegma' (detergent), as Hottinger used to call it – exhibiting the achievements of the East in every field of scholarship. As such, the *Bibliotheca Orientalis* was an attempt to establish a standard model for the bibliographical recording and classification of this great literary heritage.

A library lost

The *Bibliotheca Orientalis* is of major interest as it gives a detailed description of most of the manuscripts Hottinger copied during his stay in Leiden. With the help of the information Hottinger provides in this bibliographical work, we are able to reconstruct a great part of his 'real' library of Arabic manuscripts, which, unfortunately, is lost today. From the information given in this bibliography we learn, for instance, that he made long excerpts of al-Zamakhshari's *Tafsir, al-Kashshāf 'an ḥaqā'iq al-tanzil* [The Discoverer of the Truths of Revelation]. The exemplar of this copy was part of Golius's private collection; it is now in the Bodleian library in Oxford (see the 1696 catalogue of the Golius auction, no. 60, p. 13). He must have copied the entire two volumes of al-Bayḍāwī's famous *Anwār al-tanzil wa-asrār al-tā'wil* [The Lights of Revelation and the Secrets of Interpretation] (MSS Or. 83 and 120). Hottinger also copied the *Kitāb al-ajwiba al-fākhirā 'an al-as'ila al-fājira* [The Book of Exquisite Answers to Deceptive Questions] (MS Or. 173). This is an Arabic refutation of Jewish and Christian charges written by the thirteenth-century Mālikī jurist Shihāb al-Dīn al-Qarāfī [al-Šinhājī] (d. 1285), known to Hottinger, and more generally in the late seventeenth century, as Ahmed Ibn Edris. Hottinger was the first European scholar to quote long passages from this text in his *Historia*

List of oriental books on Islamic Studies, compiled by Jacobus Golius [Or. 3081].

Orientalis. The passages quoted by Hottinger were later of central significance in seventeenth and early eighteenth-century Anti-trinitarian controversies (see Martin Mulso, 'Socinianism, Islam, and the Radical Use of Arabic Scholarship', in *Al-Qantara* 31 (2010), pp. 549-586). Hottinger was also the first European scholar to present long extracts from another Islamic source, completely unknown in Europe at the time: the *Kitāb al-Fihrist* by Ibn al-Nadīm, known to Hottinger as Ahmed ben Isaac or 'Abiphergio'. In the *Bibliotheca Orientalis* Hottinger quotes a long passage on translators and commentators of Aristotle's work from this bibliographical work.

Lists and lists of books

However, the greatest part of the many hundred Arabic books and authors Hottinger mentions in his *Bibliotheca Orientalis*, are not manuscripts he copied, nor can they

1. المد ما ميني	Generalis titulus.	1. التمهيد Demaminai.
2. للفقوي		2. الكفاوي Kafuzai.
3. البصاوي		3. منهاج Albeidavi.
4. للمركشي		4. المناجج Zarkofchazi.
5. المديوني		5. التفتيمية Affioli.
6. لابن دقيق العهود		6. العنوان في اصول الفقه Ibn Dakiki Idai.
7. لابن اسحق المرزوي		7. مختصر المرزوي Abi Ifaaci Maruzai.
8. للمركشي	A.	8. الزليخاني Zelihaei.
9. لوكار الدين ابن خزيمة		9. الجمع في الاصول Valedinni Ibn-Zora.
10. Ejuudem	شرح	11. مسند الشافعي Rafaci.
11. للمركشي	Expli-	12. مسند الشافعي Ibn-Athir.
12. لابن الاثير	catio,	13. مسند الشافعي Zarzarei.
13. للمركشي	feuCom-	14. الموهوب Irakenfis.
14. للمركشي	mentar-	15. القصل Ilmoddini Se-
15. لوكار الدين السجاي	rius.	16. العنبره Ibn-Altamal-
16. لابن التلمساني		lanzans.
1. لوكار الدين السنوي	Gener.	1. الوسيط والوجيز Narod-
2. لوكار الدين الاصفولي	Titul.	2. Asnavazi.
3. ابن الحاجب	B.	2. Naghmoddini azphunçi
4. لوكار الدين محمد بن عطا الله	five	الروضه
5. لوكار الدين شاطي	Com-	
6. لوكار الدين الهلبيسي	pendi.	
		3. في الاصول Ibn-Hagheb.
		4. التمهيد Abdorrahimi, fil. Atallah.
		5. القصل 6. الانسان Refcharai, e tractatibus Meghdoddini Balbifci.
		في الاصول 3

Lists of books by Hottinger in his *Bibliotheca Orientalis*. In the middle column is given the title which all books share, adding on the right column the Latin title and on the left the author's name. [837 c 3: 1, p. 197].

be found in Leiden or in any other European library. Throughout his work, Hottinger comes up with lists and lists of books that no European had ever heard about, and which are all arranged in a similar way: In the middle column the title is given, adding in the right column the Latin title and on the left the author's name. He must have had a source, a list of books arranged by subject and a rough alphabetic order. And indeed, among Jacobus Golius's manuscripts preserved at the Leiden library, there is a most intriguing list of books, ordered by Arabic-Latin subject headers, such as *De Religione Muhammedanorum* (fol. 2r-v and fol. 19v-20r), *De Theologia Sophia* (fol. 3r), *De Rhetorica* (fol. 4r.), (fol. 5r), *Philologia* (fol. 6r), *Commentaria in Coranum* (fol. 19r) and so on (With thanks to Arnoud Vrolijk, who found this list among the Golius papers in Or. 3081). Golius too must have toyed with the idea to compose a bibliography of Arabic literature in all fields of learning and this book list was without doubt the preparatory work to it. As is evident from the many reference marks we find throughout the list (abbreviated 'Ass.' or 'Assiot.') and the respective folio numbers, Golius's source was Jalal al-Din al-Suyuti's history of Egypt and Kairo, the *Kitāb ḥusn al-muḥādara* (MS Or. 113). Hence, Golius had excerpted the many bibliographical information he found in al-Suyuti's book and put them into a rough order. From there, they later found their way into Hottinger's *Bibliotheca Orientalis*, the first bibliographical work of oriental books to be published in Europe.

De boekillustratie in Europees perspectief

Jef Schaepe (Prentenkabinet)

In de zomer van 1517 werd in de Leidse drukkerij van Jan Seversz onafgebroken gewerkt aan de voltooiing van *Die cronycke van Hollandt*, beter bekend als de *Divisiechroniek*. De *Divisiechroniek* was het levenswerk van de kanunnik Cornelius Aurelius en gaf een overzicht van de geschiedenis vanaf de schepping van de mens tot aan het jaar van verschijnen. Tussen de vele prenten die het boek sierden, waren er enkele van de hand van de jonge Leidse kunstenaar Lucas van Leyden, waaronder een kruisiging van Jezus met aan weerszijden Maria en Johannes. De prent, een houtsnede, was aanvankelijk gemaakt voor het in 1514 gepubliceerde *Missale Trajectense*, maar werd nu door Seversz opnieuw gebruikt voor het historische *magnum opus* van Aurelius. Lucas van Leyden was in 1514 amper twintig jaar.

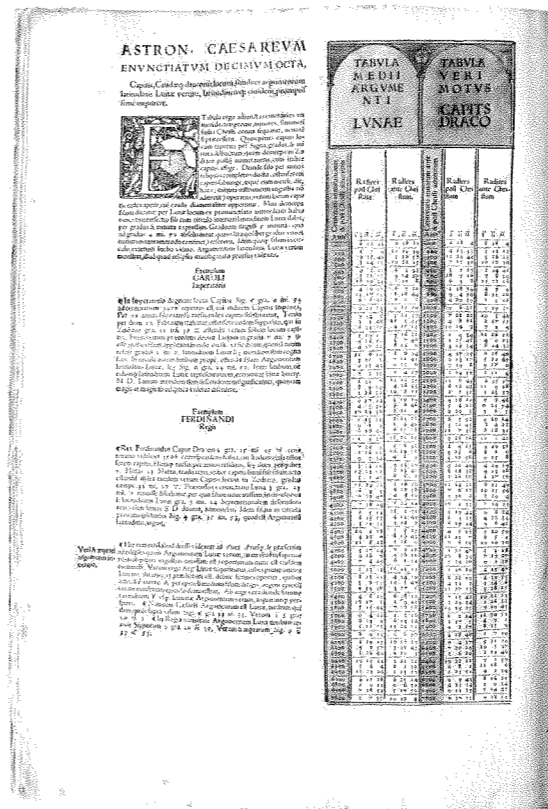
Ongekende allure

De prent bezit een voor die tijd ongekende allure. Niet eerder waren figuren zo monumentaal, zo overtuigend in hun aanwezigheid neergezet in de Hollandse prentkunst. De uitbundig gedecoreerde boog die het tafereel overkoepelt, is bedekt met motieven die ontleend zijn aan de allernieuwste kunst uit Italië, centrum van artistieke vernieuwing. De prent van Lucas laat zien dat Leiden geen geïsoleerd stadje in een uithoek van Europa was. Integendeel, de economische voorspoed van de lakenstad, de levendige handel met binnen- en buitenland – niet alleen in economische goederen maar ook in boeken en prenten – en de geldingsdrang van de kunstenaars in de stad zorgden ervoor dat Leiden een bloeiend centrum voor kunst en boekcultuur was aan het begin van de zestiende eeuw.

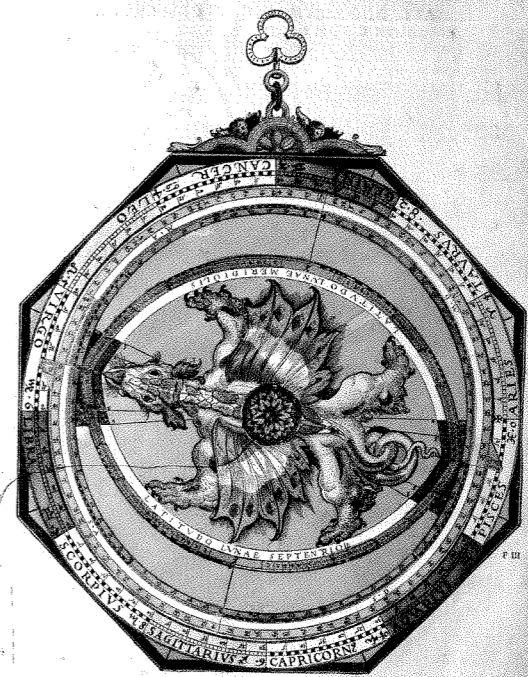
De boekdrukkunst was in die tijd nog een vrij jong ambacht dat in de Nederlanden eerst echt vanaf de jaren 1470 van de grond was gekomen. Andere Europese landen waren ons voor gegaan, maar de ontwikkelingen waren alom even stormachtig. Het aantal drukkerijen groeide overal in Europa gestaag, de hoeveelheid boeken die van de persen kwam, steeg explosief. Het uiterlijk van boeken ontwikkelde zich in enkele decennia van een product dat in zijn vormgeving nog grotendeels van handschriften afhankelijk was tot het gebruiksvoorwerp dat wij nu nog steeds kennen. Ook de boekillustratie was onderwerp van grote veranderingen. Waren de eerste boekillustraties soms letterlijk gekopieerd naar miniaturen in handschriften, steeds meer ontwikkelde de houtsnede zich tot de favoriete techniek in het vroege boek met een eigen dynamiek die wonderwel samenging met de handgezette tekst.

Diversiteit

Wat nog het meest opvalt bij de boekillustratie aan het begin van de zestiende eeuw is de enorme diversiteit in

Petrus Apianus, *Astronomicum Caesareum*. Ingolstadt, voor de auteur, 1540 [Thysia 1625].

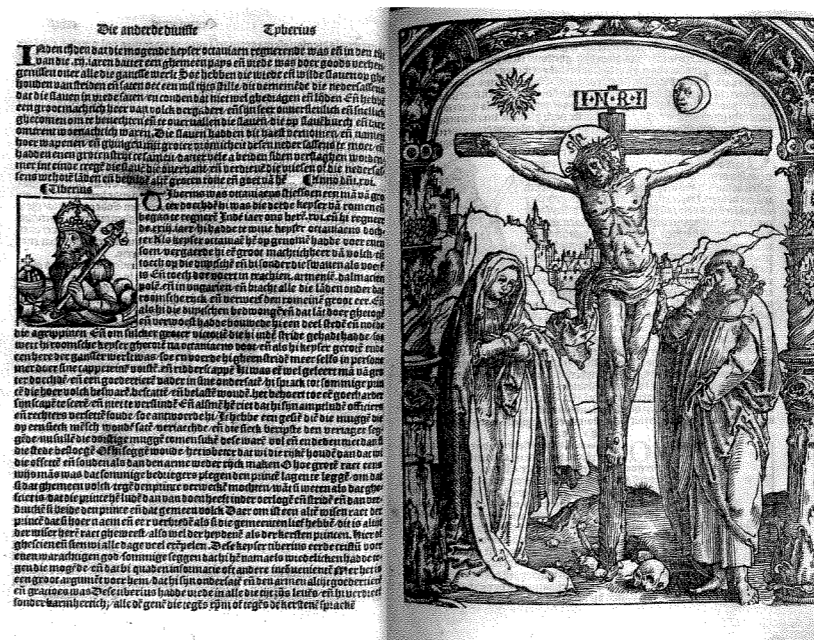

De tentoonstelling *Boek en Plaat. Europese boekillustratie ten tijde van Lucas van Leyden* toont een selectie uit de rijke collecties van de Universiteitsbibliotheek en de Bibliotheca Thysiana en is te zien tot en met 19 juni 2011. Tegelijkertijd is in Stedelijk Museum De Lakenhal een overzichtstentoonstelling van het werk van Lucas van Leyden te bezoeken.

stijlen en onderwerpen. Laatgotische devotie tafelen, afbeeldingen van de natuur en kosmos, traditionele bijbelprenten, anatomische platen, kaarten, illustraties bij fabels en romans, ze zijn allemaal te vinden in die eerste decennia. En dat juist in deze tijd de Renaissance tot volle wasdom komt in de boekversiering wil niet zeggen dat de boeken een rechtlijnige ontwikkeling laten zien. Gotiek en Renaissance bestaan vaak naast elkaar. Uitgeverspolitiek, beoogd lezerspubliek, ingehuurde kunstenaars en financiën

speelden alle een rol in die ontwikkeling. Zeker is dat zowel de kunst als de wetenschap een grote sprong voorwaarts maakten. De *Divisiechroniek* met de prent van Lucas van Leyden is dit voorjaar te zien op de tentoonstelling *Boek en Plaat. Europese boekillustratie ten tijde van Lucas van Leyden* in de Universiteitsbibliotheek, naast tal van andere boeken. Vermaarde werken als de wereldkroniek van Hartmann Schedel (1493) of de anatomische atlas van Andreas Vesalius

(1543) zijn hier te bewonderen naast een charmant zakherbarium of een pamfletje met een portret van keizer Ferdinand. Volumineuze bijbels delen een vitrine met bescheiden gebedenboekjes, een schematische voorstelling van Brugge neemt het op tegen een indrukwekkend panorama van Kreta. Ook prenten met afzonderlijke figuurtjes die steeds opnieuw tot andere toneelscènes worden gegroepeerd, met de ware gedaante van Jezus en een astrolabium met beweegbare delen – ooit het bezit van koning Hendrik VIII – maken deel uit van de tentoonstelling. En voor wie denkt dat al die houtsneden zwart-wit zijn: tal van met de hand ingekleurde boeken bieden een intrigerende en verrassende blik op de vroege boekillustratie.

Cornelius Aurelius, *Die cronycke van Hollandt*. Leiden, Jan Seversz., 1517 [1368 B 19].